

ENKARZIYA PARAZITINING BIOTSENOZDAGI O'RNI

Boltaboyeva Muxsina Faxriddin qizi

Samarqand agroinnovatsiyalar va tadqiqotlar instituti 3-kurs talabasi

Annotatsiya. Enkarziya paraziti oqqanot zararkunandasining ixtisoslashgan entomofagi hisoblanib, biotsenozda oqqanotlar sonini cheklovchi asosiy foydali entomofaglardan biri hisoblanadi. Maqolada bu hasharotning bazi xususiyatlari haqida ma'lumot keltirilgan.

Kalit so'zlar: Enkarziya paraziti, entomofag, rivojlanish, zararkunanda, samaradorlik, biotsenoz, populatsiya, imago va bosqichli ko'paytirish.

“Organik qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirish to'g'risida”gi qonun loyihasi e'lon qilingan bo'lib, unda o'simliklarni zararkunandalar, begona o'tlar va o'simlik kasalliklaridan himoya qilish mexanik, biologik va fizik usullardan foydalanish belgilab qo'yilgan.

O'zbekiston Respublikasi prezidentining 2019 yil 23 oktyabrdagi “O'zbekiston Respublikasi qishloq xo'jaligini rivojlantirishning 2020-2030 yillarga mo'ljallangan strategiyasini tasdiqlash to'g'risida”gi PF-5853-son farmoni ijrosini ta'minlash maqsadida O'zbekiston Respublikasi qishloq xo'jaligini rivojlantirishning 2020-2030 yillarga mo'ljallangan strategiyasi doirasida meva-savzavot mahsulotlari eksportini oshirish uchun kamida bitta tuman hududini organik qishloq xo'jaligi mahsulotlari yetishtirishga ixtisoslashtirish, hududlarning organik mahsulot ishlab chiqarish salohiyatidan foydalanish imkoniyatini oshirish va inovatsiyalarni joriy etish nazarda tutilgan.

Ilmiy ishdan ko'zlangan maqsad O'zbekiston Respublikasining sabzavot va poliz mahsulotlari yetishtiriladigan hududlarida issiqxona oqqanoti va g'o'za oqqanoti keng tarqalgan hamda iqtisodiy zarari ortib borayotgan sharoitda qishloq xo'jaligi mahsulotlaridan yetarli darajada mo'l xosil olish va mahsulotning organik tozaligiga erishish bo'yicha Enkarziya parazitining turlari, rivojlanishi va oqqanot zararkunandasi populatsiyasiga ta'sirini o'rganish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Tajriba davomida Enkarziya paraziti biolaboratoriyada maxsus tuvaklarda ekib o'stirilgan tamaki o'simligida ko'payib rivojlangan oqqanot zararkunandalarida ko'paytirildi hamda Enkarziya parazitini laboratoriya sharoitida uzluksiz ko'paytirishning ilmiy asoslangan tartibi ishlab chiqildi. Shuningdek Oqqanotlar sonini qisqartirishdagi biologik samaradorligi 1:5 (parazit:zararkunanda) nisbatda bo'lgan holda 78.8% ekanligi aniqlandi.

Qishloq xo'jaligi maxsulotlarini yetishtirishda kimyoviy moddalarning ishlatmasdan yuqori hosil olish, ekologik toza mahsulot olish uchun oqqanotga qarshi Enkarziya parazitini qo'llash, uning zararkunanda rivojlanishi va populatsiyalari sonini kamayishiga ta'sirini o'rganish hozirgi kunda o'simliklarni himoya qilish mutaxassislari oldida turgan dolzarb muammolardan biri hisoblanadi.

Enkarziya tabiiy holatda biotsenozda zararkunandalar sonini kamaytirib, ularni balansda ushlab turuvchi parazit entomofaglardan hisoblanadi. Dunyo bo'ylab Enkarziyaning biologik nazoratda foydalaniladigan 13 turi mavjudligi ilmiy adabiyotlarda qayd etilgan.

Enkarziya parazitini biolaboratoriya sharoitida ko'paytirish uchun ozuqa ekini sifatida tamaki o'simligidan foydalanildi. Enkarziyani parazitini bosqichli ko'paytirish maqsadida 4-5 ta chin barg hosil qilgan tamaki ko'chatlari oqqanot bilan zararlantirildi. Oqqanot lichinkalarini Enkarziya bilan zararlash Enkarziya g'umbagi bo'lgan tamaki barglarini o'simlik shoxlari orasiga qo'yib chiqish orqali amalga oshirildi. Enkarziya urg'ochilari 50-100 ta tuxumni xo'jayin turining nimfalari yoki lichinkalari tanasiga alohida joylashtirishi aniqlandi. Enkarziya lichinkalari optimal haroratda taxminan ikki hafta ichida to'rtta davr orqali rivojlanadi. Parazitlashgan issiqxona oq pashshasi lichinkalari taxminan 10 kun ichida qora rangga aylandi. Enkarziya populatsiyasi oq pashsha tanasida sodir bo'ladi. Voyaga etgan parazitlar taxminan 10 kundan keyin paydo bo'ldi. *Encarsia formosa* T. vaporariorumning barcha yetilmagan bosqichlarida, tuxum va harakatlanuvchi birinchi burjdan tashqari, *B. tabacini*ning o'rnashgan birinchi nimfadan kattaroq barcha yetilmagan bosqichlarida tuxum qo'yadi. *Encarsia formosa* ham *T. vaporariorum*, ham *B. tabacini*ning uchinchi, to'rtinchi va prepupal nimfalarida tuxum qo'yishni afzal ko'radi. Oqqanot lichinkalarida 7-8 kun ichida Enkarziya g'umbagi hosil bo'lishi aniqlandi va ularning tamaki bargida hosil bo'lishi 70% ga yetganda yig'ib olindi. Enkarziyani uzluksiz laboratoriya sharoitida ko'paytirish maqsadida tamaki ko'chatlari 40-50 kun farqi bilan ekildi. Yoz oylarida oqqanot zararkunandasining ozuqa o'simligi bo'lgan tamakini ekishdan to yig'ishtirib olgunga qadar sarflangan vaqt 65-80 kun, qishda esa 75-90 kunga yetdi. Enkarziya parazitining asosiy 2 ta cheklovi mavjud bo'lib bular: parazitni oqqanot lichinkasidan boshqa obyektga saqlab qolaolmaslik va 24° C dan past haroratda oq pashshalarni zararlamoymasligi. Enkarziya imagosi kuniga uchta nimfa bilan oziqlanadi va 12 kunlik umr davomida o'rtacha 95 ta nimfani o'ldirishi aniqlandi. Tuxum qo'yishdan kattalar paydo bo'lgunga qadar bo'lgan vaqt 25 kunni tashkil qildi.

Sabzavot va poliz ekinlarida oqqanot zararkunandasining sonini biologik nazorat qilish maqsadida zararkunandaning tuxumlari Enkarziya formosining imagosi orqali zararlash tavsiya etiladi. Bu orqali kimyoviy preparatlarning zararkunandaga qarshi kurashishda ishlatilishiga yo'l qo'yilmaydi. Enkarziyani uzluksiz ko'paytirish usuli yordamida qish va bahor mavsumida ham organik toza qishloq xo'jaligi mahsulotini

yetishtirishga imkon yaratiladi. Enkarziya parazitini oqqanotlarning kamida 15 turini zararlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Alimuxamedov S., Adashkevich B., Adilov., Xodjaev SH. G'ozani biologik usulda himoya qilish. – T.: «Mehnat», 1989.
2. Alimuxamedov S.N., Xo'jaev SH.T. G'ozaga zararkunandalari va ularga qarshi kurash. – T.: «Mehnat», 1991.
3. A.G.Kojevnikova „O'simliklarni biologik himoya qilish vositalari“ Toshkent - «Fan va texnologiya» - 2011
4. Kimsanbaev X.X., Boltaev B.S., Sulaymonov B.A.,-“Bog' zararkunandalariga qarshi uyg'unlashgan kurash choralarini” T., 1998.
5. Google xalqaro qidiruv tizimi